

УСТАНОВА АДУКАЦЫІ
“БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ПЕДАГАГІЧНЫ УНІВЕРСІТЭТ
ІМЯ МАКСІМА ТАНКА”

УДК 882.6 (092) (043.3)

На правах рукапісу

ЗАЯЦ Наталля Віктараўна

**ТВОРЧАСЦЬ ВАСІЛЯ ЗУЁНКА:
УЗАЕМАДЗЕЙННЕ ЛІРЫЧНАГА І ЭПІЧНАГА**

10.01.01 – беларуская літаратура

Д ы с е р т а ц ы я
на атрыманне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук

Навуковы кіраўнік:
кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Гурская А.С.

Мінск – 2006

ЗМЕСТ

УВОДЗІНЫ.....	3
АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ	8
АСНОЎНАЯ ЧАСТКА.....	13
РАЗДЗЕЛ 1. ЛІРЫКА ВАСІЛЯ ЗУЁНКА: ВЫЯВЫ ЭПІЧНАГА МЫСЛЕННЯ	13
1. 1. Родавая сутнасць сучаснай лірыкі і паэзія Васіля Зуёнка.....	13
1. 2. “Быццёвыя” тэмы ў лірычным асвятленні.....	17
1. 3. Мастацкая рэалізацыя “вясковай” тэмы.....	28
1. 4. Грамадзянская лірыка як паэтычны летапіс эпохі.....	33
РАЗДЗЕЛ 2. ДЫФУЗІЯ РОДАВЫХ ПРЫКМЕТ У ЛІРА-ЭПАСЕ ВАСІЛЯ ЗУЁНКА.....	40
2. 1. Паэмы “Пяцірэчка” ў аспекце праблемы жанру.....	40
2. 2. Выяўленне аўтарскага светабачання ў паэмах “Сяліба” і “Прыцягненне”	44
2. 3. Жанравая спецыфіка твораў “Маўчанне травы” і “Лукам’е”.....	56
2. 4. Адметнасць узаемадзеяння лірычнага і эпічнага ў паэме “Падарожжа вакол двара”.....	72
РАЗДЗЕЛ 3. РОДАВА-ЖАНРАВЫ СІНТЭЗ У ПРОЗЕ ВАСІЛЯ ЗУЁНКА.....	80
3. 1. Характар ліра-эпічнай інтэграцыі ў элегіях.....	80
3. 2. Жанравыя асаблівасці эцюдаў	91
ЗАКЛЮЧЭННЕ.....	98
СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ.....	101
ДАДАТАК.....	114

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Актуальнасць тэмы дысертацыі.

Інтэграцыя і ўзаемаўплыў родава-жанравых прыкмет, уласцівых літаратуры розных гістарычных перыядаў, актывізаваліся і асабліва інтэнсіўна праходзяць на сучасным этапе, што ў многім тлумачыцца як агульнакультурнай заканамернасцю (дыфузіяй розных відаў мастацтва), так і глабальнымі зменамі ў жыцці грамадства “пераходнага перыяду”. Гэта нараджае новыя індывідуальна-аўтарскія мастацкія структуры, якія ўзнікаюць на мяжы розных родаў, і вядзе да жанравага абнаўлення і ўзбагачэння літаратуры. Беларускае слоўнае мастацтва канца ХХ – пачатку ХХІ стагоддзя надзвычай багатае на творы, якія не ўпісваюцца ў рамкі класічных жанраў з-за свайго родавага сінкрэтызму. Сярод іх – лірычныя мініяцюры Я.Брыля, паэмы ў прозе Я.Сіпакова, версэты, вершаказы, філасафемы А.Разанава, зацемкі Л.Галубовіча. Колькасная і якасная разнастайнасць літаратурнага матэрыялу, дзе суіснуюць элементы лірыкі і эпасу, патрабуе навуковага асэнсавання праблемы родавага ўзаемадзеяння, выклікае неабходнасць яе далейшай распрацоўкі.

Тэндэнцыя да родава-жанравага сінтэзу выразна, у пэўнай ступені універсальна праяўляецца ў творчасці аднаго з самых яркіх сучасных беларускіх пісьменнікаў Васіля Зуёнка. Узаемаўплыў літаратурных родаў, найперш лірыкі і эпасу, у яго мастацкім набытку мае сваю спецыфіку. Цэласнае і глыбокае прачытанне творчасці В.Зуёнка ўяўляецца магчымым праз асвятленне асаблівасцяў узаемадзеяння ў ёй лірычнага і эпічнага. Акрамя таго, канкрэтны аналіз мастацкіх тэкстаў пісьменніка (лірыкі, паэтычнага эпасу, прозы) у рэчышчы пазначанай праблемы дазваляе выйсці на тэарэтычны ўзровень яе асэнсавання.

Актуальнасць тэмы дысертацыі абумоўлена і тым, што творчасць мастака слова даследавана не ў поўным аб’ёме, нягледзячы на тое, што яе разгляду прысвечана манаграфія У.Гніламёдава “Праўда зерня: Творчы партрэт В.Зуёнка” (1992) і публікацыі ў літаратурна-крытычных і навуковых выданнях. У канцы 1990-х – пачатку 2000-х гадоў з’явіліся новыя лірычныя вершы і празаічныя творы пісьменніка, якія пакуль не сталі прадметам навуковага аналізу. У беларускім літаратуразнаўстве, такім чынам, на сённяшні дзень адсутнічае сістэмна-комплекснае даследаванне твораў В.Зуёнка ва ўсёй сукупнасці іх родава-жанравых форм. Дысертацыя з’яўляецца першай спробай канцэптуальнага разгляду творчасці пісьменніка ў аспекце праблемы сінтэзу і ўзаемадзеяння лірычнай і эпічнай тэндэнцый.

Сувязь працы з буйнымі навуковымі праграмамі, тэмамі.

Дысертацыя “Творчасць Васіля Зуёнка: узаемадзеянне лірычнага і эпічнага”, тэма якой была зацверджана на Вучоным савеце Установы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”

(пратакол № 7 ад 28 лютага 2002 г.), непасрэдна звязана з навуковымі распрацоўкамі кафедры беларускай літаратуры і з’яўляецца часткай тэмы “Актуальныя праблемы вывучэння і выкладання беларускай літаратуры на сучасным этапе”, зацверджанай Вучоным саветам БДПУ (загад № 4 ад 28 студзеня 2001 г., № г/р 20014909).

Мэта дысертцыйнага даследавання – праз комплексны аналіз творчасці В.Зуёнка раскрыць спецыфіку ўзаемадзеяння лірычнага і эпічнага ў сувязі з універсальным агульнакультурным працэсам жанравага і стылявога сінтэзу, які шырока заявіў пра сябе ў мастацтве XX стагоддзя.

У адпаведнасці з мэтай у працы вырашаюцца наступныя **задачы**:

- правесці цэласны манаграфічны разгляд творчасці В.Зуёнка ў аспекце актуальнай праблемы ўзаемадзеяння літаратурных родаў;
- вызначыць характар узаемапраанікнення лірыкі і эпікі на зместавым і фармальным узроўнях, паказаць спалучэнне разнародавых адзнак у межах твора як мастацкага цэлага;
- выявіць фактары актуалізацыі лірычнага і эпічнага як у асобным тэксце, так і ва ўсёй творчасці пісьменніка, адзначыць шматстайнасць спосабаў праяўлення родава-жанравай дыфузіі;
- раскрыць асаблівасці ліра-эпічнага дыялогу, уласцівага творчасці В.Зуёнка, у кантэксце агульных заканамернасцяў літаратурнага развіцця;
- устанавіць прыёмы ўздзеяння кантамінацыйных працэсаў на характар вобразна-выяўленчых сродкаў, ідэйна-тэматычны змест і стылявую адметнасць творчасці В.Зуёнка;
- даследаваць функцыянальны аспект лірычнага і эпічнага пачаткаў у раскрыцці эстэтычнай і светапогляднай пазіцыі пісьменніка.

Аб’ект і прадмет даследавання. *Аб’ект* даследавання – мастацкія тэксты В.Зуёнка ва ўсёй разнастайнасці родава-жанравых праяўленняў (лірыка, ліра-эпас, проза). У якасці канцэптуальнага кантэксту выкарыстаны творы Р.Барадуліна, Я.Брыля, А.Вярцінскага, С.Законнікава, Д.Кугульцінава, У.Маякоўскага, Э.Межэлайціса, П.Панчанкі, Р.Раждзественскага, Я.Сіпакова, М.Стральцова, М.Танка, С.Ясеніна і інш.

Прадметам дысертцыйнага даследавання з’яўляюцца суадносіны лірычнага і эпічнага ў літаратурным даробку В.Зуёнка.

Метадалогія і метады правядзення даследавання.

Тэарэтычнай асновай для правядзення даследавання паслужылі працы вядомых беларускіх, рускіх, асобных замежных вучоных у галіне літаратуразнаўства, эстэтыкі, культуралогіі, філасофіі (М.Арочкі, М.Бахціна, В.Бечыка, В.Бузнік, А.Весьлоўскага, Л.Гінзбург, У.Гніламёдава, І.Грынберга, А.Жакава, В.Кіканса, Б.Кормана, Н.Мазепы, М.Мішчанчука, Г.Паспелава,

В.Рагойшы, Т.Сільман, В.Халізева, Т.Чабан, І.Шпакоўскага, А.Яскевіча і інш.).

Арыентацыя на прынцып сістэмнасці дазваляе разглядаць творчасць В.Зуёнка як адзіную складаную мастацкую цэласнасць. У дысертацыйнай працы былі выкарыстаны параўнальна-гістарычны і біяграфічны метады, прыёмы фармальнага метаду, структурнага аналізу, а таксама напрацоўкі культурна-гістарычнай школы.

Навуковая навізна і значнасць атрыманых вынікаў.

Дысертацыя з'яўляецца першым сістэмна-комплексным даследаваннем жанрава шматстайнага мастацкага набытку Васіля Зуёнка ў аспекце важнай і актуальнай для сучаснага літаратуразнаўства тэарэтычнай праблемы ўзаемадзеяння разнародавых тэндэнцый – лірычнай і эпічнай. Упершыню аналізуюцца вершы другой паловы 1990-х – пачатку 2000-х гадоў і пражыццёвыя творы В.Зуёнка; на аснове абагульнення вопыту літаратуразнаўчай думкі прапануецца ўласная класіфікацыя паэм і элегій. Творчасць пісьменніка разглядаецца ў гісторыка-культурным кантэксце; у рэчышчы пытання родавага ўзаемадзеяння і ўзаемапраціканнення даследуюцца асноўныя праблемна-тэматычныя пласты паэзіі, аналізуюцца галоўныя вобразы і матывы творчасці, вызначаецца іх ідэйна-функцыянальнае значэнне; паказваецца роля лірычнага і эпічнага ў выяўленні светапогляднай пазіцыі мастака слова. У літаратуразнаўчы дыкурс уводзяцца адказы В.Зуёнка на падрыхтаваную дысертантам анкету, якія ўтрымліваюць: 1) змястоўную інфармацыю з творчай лабараторыі пісьменніка; 2) арыгінальныя тэарэтычныя высновы; 3) новыя біяграфічныя факты (дадаткі).

Практычная значнасць атрыманых вынікаў.

Матэрыялы, асноўныя палажэнні і вывады дысертацыі могуць быць выкарыстаны пры вывучэнні творчасці В.Зуёнка і сучаснай беларускай паэзіі, распрацоўцы лекцый, спецкурсаў, спецсесіяў па літаратуразнаўчых дысцыплінах, пры стварэнні падручнікаў і вучэбна-метадычных дапаможнікаў, пры далейшым даследаванні літаратурнага працэсу другой паловы 1900-х – пачатку 2000-х гадоў, а таксама пры напісанні курсавых, дыпломных і магістарскіх прац.

Асноўныя палажэнні дысертацыі, якія выносяцца на абарону:

1. Мастакоўская індывідуальнасць арыгінальнага і самабытнага прадстаўніка філалагічнага пакалення В.Зуёнка спалучае ў сабе супрацьлеглыя спосабы светаўспрымання і адлюстравання рэчаіснасці: лірычна-суб'ектыўны і эпічна-аб'ектыўны. У творчасці пісьменніка яны гарманічна ўзаемадапаўняюць адзін аднаго і дапамагаюць цэласна, шматпланава ажыццяўляць мастацкае даследаванне як духоўнага свету

чалавека (аўтара, лірычнага героя, персанажа твора), так і навакольнай рэчаіснасці.

2. Лірыка В.Зуёнка ўключае ў сябе эпічныя элементы, захоўваючы пры гэтым сваю родавую акрэсленасць: творы вызначаюцца метафарычнасцю, адметнай рытмічнай арганізацыяй, лаканізмам, выразнай экспрэсіўнасцю. Лірычны сюжэт засноўваецца на развіцці вобраза-перажывання, апошні часта ўзнікае як водгук на пэўную падзею аб'ектыўнага свету, апасродкавана адлюстроўвае рэчаіснасць, грамадскае быццё – *зместам* лірыкі становіцца сфера эпасу. Эпічныя адзнакі ўплываюць і на *форму* лірычнага твора, выяўляючыся праз увядзенне герояў-персанажаў, празаізацыю мовы, вонкавую аддаленасць аўтара і інш.

3. Уздзеянне эпічнасці на прыроду лірычнага твора найбольш ярка выявілася ў вершах ваеннай і экалагічнай праблематыкі, “вясковай” тэмы і ў грамадзянскай лірыцы. Пры гэтым асобныя творы ўяўляюць сабою фрагменты буйнамаштабнага шматфарбнага паэтычнага палатна, а ўвесь лірычны даробак пісьменніка ў сукупнасці ўспрымаецца як своеасаблівы мастацкі летапіс жыцця нацыі другой паловы XX – пачатку XXI стагоддзя, пазначаны, аднак, аўтарскай суб'ектыўнасцю.

4. Паэмы В.Зуёнка – ліра-эпічныя творы, што сумяшчаюць у сабе адзнакі лірыкі і эпасу, а таксама элементы драмы. Паводле родавай дамінанты, абумоўленай спосабам узнаўлення рэчаіснасці, часткі паэмнага цыкла “Пяцірэчча” падзяляюцца на тры тыпы. У адным з іх пераважае лірычны спосаб мастацкага адлюстравання (“Сяліба” і “Прыцягненне”), у другім – эпічны характар светабачання (“Маўчанне травы” і “Лукам’е”), у трэцім – “эпічная” субстанцыйная карціна свету ствараецца сродкамі лірыкі (“Падарожжа вакол двара”). Разам з тым у паэмах усіх вылучаных тыпаў узаемадзеяннічаюць дзве родавыя сістэмы, кожная з якіх нясе адметную функцыянальную і эстэтычную нагрузку.

5. Празаічныя творы з аўтарскім жанравым вызначэннем “элегія” і “эцюд” кантамінуюць прыкметы двух літаратурных родаў. Па сваіх стылявых асаблівасцях элегіі з’яўляюцца лірычнай прозай, аднак характар суадносін рысаў лірыкі і эпікі ў іх вызначаецца інварыянтнасцю і абумоўлены ступенню ўдзелу суб'екта (аўтара / лірычнага героя) у структурна-сэнсавым афармленні твора. Эцюды, уяўляючы сабой жанравую мадыфікацыю эсэ, пазначаны лірычнай экспрэсіўнасцю, эмацыйна-вобразна насычаных. Відавочны ўплыў на лірызацыю прозы В.Зуёнка аказала яго багатая паэтычная практыка.

Асабісты ўклад даследчыка. Увесь аб’ём даследавання выкананы аўтарам самастойна. Артыкулы, у якіх выкладзены асноўныя палажэнні і вывады дысертацыі, напісаны без сааўтараў.

Апрабацыя вынікаў даследавання. Дысертацыя абмяркоўвалася на пасяджэнні кафедры беларускай літаратуры Установы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка” (пратакол № 4 ад 27 кастрычніка 2004 г.). Асноўныя палажэнні працы прайшлі апрабацыю на міжнародных і рэспубліканскіх навуковых і навукова-практычных канферэнцыях: 1) Рэспубліканская навукова-практычная канферэнцыя “Танкаўскія чытанні «Максім Танк і сучасны літаратурны працэс»” (Мінск, 17–18 верас. 2002 г.); 2) VI Міжнародная навуковая канферэнцыя “Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай” (Мінск, 8–9 кастр. 2003 г.); 3) Міжнародная навуковая канферэнцыя “Куляшоўскія чытанні” (Магілёў, 11–12 снеж. 2003 г.); 4) Міжнародная навуковая канферэнцыя “Рэгіянальныя асаблівасці фальклору і літаратуры славянскіх народаў” (Гомель, 23–24 крас. 2004 г.); 5) Рэспубліканская навуковая канферэнцыя “Актуальныя праблемы сучаснага літаратурнага працэсу” (Мінск, 31 мая 2004 г.); 6) Рэспубліканская навуковая канферэнцыя “Вялікая Айчынная вайна ў мастацкай літаратуры (да 60-годдзя Вялікай Айчыннай вайны)” (Мінск, 27 крас. 2005 г.).

Апублікаванасць вынікаў. Асноўныя палажэнні і вынікі дысертацыі адлюстраваны ў 13 публікацыях: 8 артыкулах і 5 матэрыялах навуковых канферэнцый. Агульны аб’ём апублікаваных матэрыялаў складае 78 друкаваных старонак (4,9 аркушаў).

Структура і аб’ём дысертацыі.

Дысертацыя складаецца з уводзінаў, агульнай характарыстыкі даследавання, трох раздзелаў, заключэння, спіса выкарыстанай літаратуры (255 пазіцый) і дадатку. Асноўны тэкст займае 100 старонак, са спісам літаратуры – 113, аб’ём дадатку – 9 старонак.